

UDK: 930.85:061.22(497.6 Lukavac)

930.85:061.22(497.6 Puračić)

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

Omer Hamzić

Časopis za kulturnu historiju „Gračanički glasnik“

hamzicomer@gmail.com

DJELOVANJE „GAJRETA“ U MANJIM MJESTIMA I GRADOVIMA BOSNE I HERCEGOVINE U PERIODU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA – SLUČAJ LUKAVCA I PURAČIĆA

Apstrakt: U pokušaju da nađe odgovor na pitanje šta je „Gajret“ stvarno značio u društvenom životu Muslimana manjih mjesta i gradova Bosne i Hercegovine u periodu između dva svjetska rata, autor je ostvario detaljniji uvid u aktivnosti „Gajreta“ u okolini Tuzle, konkretnije u Lukavcu i Puračiću kao dva susjedna mjesta, različita po svom urbanom i društveno-ekonomskom razvoju, a djelimično i po socijalnoj strukturi stanovništva u njima. U središtu pažnje su organizaciono-kadrovski problemi i povezanost mjesnih odbora i povjerenstva „Gajreta“ sa lokalnom politikom, te neke važnije kulturno-prosvjetne aktivnosti Društva. Zato rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao ilustracija za sagledavanje aktivnosti „Gajreta“ u manjim mjestima Bosne i Hercegovine, odnosno na terenu. Rad se zasniva na izvornoj arhivskoj građi, koja se u manjoj mjeri dopunjuje i nekim fragmentarno zabilježenim i objavljenim usmenim kazivanjima i sjećanjima.

Ključne riječi: „Gajret“, „Gajretova“ čitaonica, „Solvay“ Lukavac, Puračić, Lukavac, Mehmed Čamdžić

Abstract: In an attempt to find an answer to the question of the realimportance of *Gajret* in the social life of the Muslims living in smaller settlements and towns of Bosnia and Herzegovina during the interwar years, the author provides a detailed insight into the activities of *Gajret* in the vicinity of Tuzla, specifically in Lukavac and Puračić, smaller neighboring settlements which are different when it comes to their socio-economic development, and partially in the social structure of the population itself. The central questions of this thematic are organizational and staff problems

and the connections of the *Gajret* local boards and committees with local politics, along with the important cultural and educational activities of this association. This article can therefore be used as an illustration for the activity of *Gajret* in the smaller settlements of Bosnia and Herzegovina, respectively, their activities in the field. This article is based on the original archival documents, to a lesser extent complemented by fragmentary notes, oral testimonies and memories.

Keywords: Gajret, Gajret readingclubs, „Solvay“ Lukavac, Puračić, Lukavac, Mehmed Čamdžić.

Uvodne napomene

Shvatajući da se uključivanje muslimanskog bošnjačkog naroda u zapadnoevropski civilizacijski krug može ubrzati prvenstveno školovanjem mlađih generacija u svjetovnim školama, grupa bošnjačkih intelektualaca, okupljenih oko lista „Behar“, 1903. godine osniva Muslimansko kulturno-prosvjetno društvo „Gajret“, s prvenstvenim ciljem da osigura materijalno potpomaganje siromašnih đaka, koji su se upisivali u srednje i više škole, ne samo u Sarajevu, nego i u Zagrebu, Beču i drugim gradovima Monarhije. Društvo je dosta brzo privuklo pažnju i zadobilo podršku viđenijih pojedinaca u muslimanskom narodu širom Bosne i Hercegovine. Samo za nekoliko godina mreža njegovih povjerenika obuhvatala je 43 veća mjesta u Bosni i Hercegovini. Do 1911. godine utemeljeno je 16 pododbora, među kojima su se isticali pododbori u Tuzli, Tešnju, Brčkom itd.¹ Čim je izbio Prvi svjetski rat, austrougarske vlasti su zabranile rad „Gajreta“.

Do obnove Društva dolazi odmah po završetku rata, u sasvim novim uslovima. Prvi sastanak predratnog, legalno izabranog odbora, održan je 24. 2. 1919. godine u Sarajevu. Poslije obnavljanja centralnih, uslijedile su aktivnosti na obnavljanju ili aktiviranju organa i članstva Društva na terenu. Na njegovoj obnovi angažovali su se oni muslimanski intelektualci, koji su bili nosioci srpske nacionalne ideje, dobrovoljci srpske vojske u zadnjim godinama Prvog svjetskog rata itd. Od 1921. godine „Gajret“ je jedino muslimansko Društvo koje je imalo

¹ Ibrahim Kemura, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903 - 1941)*, Sarajevo 1986., 89 - 91

pravo djelovanja i izvan Bosne i Hercegovine.² Nakon toga, svoje ogranke ima u Sandžaku, na Kosovu i Beogradu.³ Cilj je bio da postane pouzdano uporište zvanične režimske politike među muslimanima ne samo u Bosni i Hercegovini, već u čitavoj državi.

Raščišćavanje „računa“ „Gajreta“ sa *Jugoslovenskom muslimanskom organizacijom* (JMO), koja mu se pokušala nametnuti za „političkog tutora“, imalo je za posljedicu osnivanje „Narodne uzdanice“ (1924.) kao novog muslimanskog kulturno-prosvjetnog društva, koje je bilo u funkciji ostvarivanja političkih ciljeva JMO, onoliko koliko je i sam „Gajret“ bio u funkciji vladajućih krugova iz Beograda, koji je i formalno, od 1923. godine, bio pod zaštitom kraljevske kuće Karađorđevića „imenovanjem prestolonasljednika Petra za protektora *Gajreta*“.

Nakon zavođenja šestojanuarske diktature, ovo društvo, voljom režima mijenja službeni naziv i postaje Srpsko muslimansko prosvjetno društvo „Gajret“. Promjena je prihvaćena na godišnjoj skupštini Društva, održanoj 7. 7. 1929., jednoglasno i bez diskusije. U skladu s tim, izmijenjen je i statut, a kasnije i programski dokumenti Društva, koje i dalje ostaje vodeće kulturno-prosvjetno društvo u zemlji i jedan od najjačih oslonaca režima među muslimanima Bosne i Hercegovine.⁴

Prije toga, velikog odjeka u javnosti imao je Kongres muslimanskih intelektualaca (1928.) u organizaciji „Gajreta“, ali i kasnije javno iskazivanje podrške autonomističkom pokretu u Bosni i Hercegovini (1939.), iako je taj pokret iz vodećih krugova srpske intelektualne, vjerske i političke elite već bio „izvikan“ kao antisrpski.⁵

Za razliku od ranijeg perioda, u novoj državi, naročito poslije uvođenja šestojanuarske diktature, u „Gajretu“ se više pažnje posvećuje narodnom prosvjećivanju i školovanju omladine iz svih društvenih slojeva. Osim toga,

² Safet Bandžović, O djelovanju „Gajreta“ u Sandžaku između dva svjetska rata, *NovopazarSKI zbornik*, br. 14, Novi Pazar, 1990.

³ Nadir Dacić, *Beogradski „Gajret“* Osman Đikić, Sarajevo - Beograd 2016, 26

⁴ Za vrijeme diktature uočljivo je brže omasovljenje „Gajreta“. Bilo je jedno od najvećih društava u zemlji i najmasovnije društvo kod Muslimana. Imalo je 24.000 članova, koji su djelovali u 170 mjesnih odbora i 124 povjereništva, a samo desetak godina ranije, nakon obnavljanja rada u novoj državi (1921.) imalo je 44 pododbora i 96 povjerenika (Ibrahim Kemura, 275).

⁵ Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u 20. stoljeću*, Sarajevo 1998, 110, 111

Društvu je omogućeno da djeluje i izvan granica Bosne i Hercegovine. Stvaraju se uslovi za školovanje muslimanskog ženskog podmlatka (otvoreni su ženski srednjoškolski internati u Sarajevu i Mostaru), kao i za pojačano angažovanje muslimana na ekonomskom planu (Ćilimarska škola u Novom Pazaru, zadrugarstvo itd.). Više nego ranije, u programima „Gajreta” ističu se kulturno-prosvjetne i druge društvene aktivnosti: zabave i teferiči, diletantske priredbe i prve pozorišne predstave, kao i drugi kulturno-zabavni sadržaji, do tada nepoznati u mnogim muslimanskim sredinama.⁶

Što se tiče istraženosti ove teme, na prvom mjestu treba istaknuti dosta obimnu i studiozno urađenu monografiju Ibrahima Kemure pod naslovom *Uloga „Gajreta” u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine, 1903 - 1941.*, koja je izašla iz štampe 1986. godine. U toj knjizi detaljno je opisan rad i razvoj „Gajreta” od osnivanja, 1903. do njegovog „gašenja” 1941. godine. Iako je nezaobilazna u svakom pristupu ovoj temi, činjenica je da se u ovoj knjizi autor nije mogao detaljnije baviti radom „Gajretovih” jedinica na terenu. Tako se, na primjer, o beogradskom ogranku „Gajreta”, koji je djelovao pod imenom književnika Osmana Đikića govori na svega dvije-tri stranice knjige.⁷ Realno gledajući, to nije ni bio zadatak ovakve, za „Gajret” prve temeljne historijske monografije. Ali je teško objasniti zašto se poslije tako kvalitetne knjige gubi interes istraživača za teme „Gajreta” općenito, a pogotovo za one koje se odnose na djelovanje njegovih nižih organizacionih jedinica, po manjim mjestima i gradovima sa dominantno bošnjačko-muslimanskim stanovništvom. Tek u zadnjih desetak godina, u tom pogledu, učinjeni su značajniji pomaci, više u Sandžaku, nego u Bosni i Hercegovini.⁸

⁶ Ibrahim Kemura, *Nav djelo*, 366 - 369

⁷ Nadir Dacić, *Beogradski „Gajret” Osman Đikić*, Sarajevo - Beograd 2016., 16

⁸ Od 2004. do 2016. pojavila su se sljedeća monografska izdanja: „Gajret u Priboju”, 2004., (autor: književnik Faruk Dizdarević), „Gajret u Pljevljima”, 2007. (autor: Uzeir Bačević), te 5 monografskih izdanja, čiji je autor Nadir Dacić: „Gajret u Prijepolju”, 2007., „Gajret u Sjenici” 2009. „Gajret u Novoj Varoši”, 2011., „Gajret u Novom Pazaru”, 2004. i „Beogradski Gajret Osman Đikić”, 2016. (Nadir Dacić, *Nav. djelo*, 16); ovom spisku treba dodati i već spomenuti rad Safeta Bandžovića, „O djelovanju Gajreta u Sandžaku između dva svjetska rata”, *Novopazarski zbornik*, br. 14, Novi Pazar, 1990. i Rad Omera Zulića „Kulturno-prosvjetno djelovanje Gajreta u okrugu Tuzla u austrougarskom periodu”, *Historijska misao*, God 1, br. 1, Tuzla, 2015.

Polazeći od navedenih zapažanja, u ovom prilogu učinjen je pokušaj da se na konkretnom primjeru Lukavca i Puračića, kao jednome tipičnom i dovoljno reprezentativnom uzorku pokaže kako je djelovao „Gajret“, u manjim mjestima između dva svjetska rata, u uslovima općeg siromaštva, kulturno-prosvjetne zaostalosti, nepismenosti, zdravstvene zapuštenosti itd. Puračić i Lukavac su dvije prostorno i teritorijalno bliske, ali u ekonomskom, urbanom i društvenom razvoju potpuno različite sredine. Puračić je imao urbanu fizionomiju jedne tradicionalne bosanske kasabe, sa manjom čaršijom i uglavnom bošnjačkim stanovništvom. Lukavac se, pak, razvijao kao novo industrijsko naselje, sa znatno izraženijom multietničnošću. Oba naselja su administrativno bila naslonjena na Tuzlu, blisko upućena jedno na drugo, postepeno se razvijajući kao gravitacioni centar, prije svega ekonomski i kulturno-prosvjetni, za stanovnike nekoliko većih okolnih naselja, koja će se mnogo kasnije naći, u administrativno-upravnom pogledu, okupljena u okvirima sadašnje općine Lukavac.⁹

U oba ova naselja „Gajret“ je prolazio kroz izvjesne krize, uspone i padove, što je zavisilo od političkih i drugih okolnosti na širem i lokalnom nivou. U početku su aktivisti „Gajreta“ u tim mjestima bili vezani za Tuzlu, da bi se kasnije organizovali u dva odvojena povjerenstva, odnosno dva pododborna i dvije „Gajretove“ čitaonice. To su bile osnovne organizacione forme kroz koje je Društvo ispoljavalo sve svoje kulturno-prosvjetne aktivnosti na terenu.

Prava uloga i istinski značaj „Gajreta“ u društvenom i kulturnom životu bosanskih muslimana može se na ispravan način i u potpunosti sagledati tek kroz istraživanje djelovanja i vrednovanje rezultata rada ostvarenih u njegovim baznim jedinicama (pododbori, mjesni odbori i povjereništva), kakve su postojale u mnogim gradovima, čaršijama, varošicama, kasabama, kao i većim selima u Bosni i Hercegovini, naseljenim bošnjačko-muslimanskim stanovništvom. Gledajući iz tog ugla, smatramo da ovaj prilog nije samo od značaja za lokalnu historiju naselja spomenutih u naslovu, već je ujedno i

⁹ Omer Hamzić, Rusmir Djedović, Razvojni put Lukavca - od ledine krajem 19. do industrijskog grada krajem 20. stoljeća, *Prilozi urbanom razvoju BiH u 20. stoljeću*, Zbornik radova, Naučni skup *Urbani razvoj Bosne i Hercegovine u stoljeću rata 1914. - 2014.*, Institut za istoriju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Udruženje za modernu historiju/Udruga za modernu povijest, Sarajevo, Mostar, 2. oktobar/listopad 2015, Sarajevo 2016, 115 - 133

dovoljno ilustrativan primjer djelovanja kulturno-prosvjetnog društva "Gajret" na svom osnovnom, mjesnom nivou. Sve izraženiji značaj tzv. mikrohistorije kao naučne metode u historiografiji snažan je poticaj da se kroz primjenu te metode pristupi seroznijoj, detaljnijoj i dubljoj obradi nekih tema koje se čine već obrađenima i "zaokruženim" – tim više što sagledavanje historijskih događaja, pojava i procesa na lokalnoj razini ne odgovara uvijek generalno postavljenim zaključcima.

Uz to, za očekivati je da će ovaj prilog poslužiti i kao poticaj drugim istraživačima da na sličan način obrade druga mjesta, odnosno djelovanje osnovnih organizacija "Gajreta", te tako doprinesu proširivanju i produbljivanju spoznaja o ulozi i značaju ovoga kulturno-prosvjetnog društva, tim prije što za obradu takvih tema postoji obimna i nedovoljno korišćena građa.

Obnova „Gajreta“ u Puračiću i Lukavcu

Iako ne znamo gotovo ništa pouzdano o postojanju i djelovanju „Gajreta“ u Puračiću i Lukavcu za vrijeme austrougarske uprave, realno se može pretpostaviti da je pododbor tog društva u Tuzli, kao administrativnom središtu okruga i kotara, imao svoje povjerenike u svim obližnjim manjim ili većim mjestima, među ostalim i u Puračiću, a možda i u Lukavcu.¹⁰ Prema nekim sjećanjima, koja je pribilježio Salih Šabanović, prije „Gajreta“ u Puračiću je, kao i u mnogim drugim mjestima, djelovala muslimanska čitaonica, zvana kiraethana, „neformalno naslonjena na džamiju u kojoj su se okupljali pretežno mladi ljudi radi druženja.“ Samo godinu dana nakon utemeljenja „Gajreta“, kako tvrdi spomenuti autor, u toj zgradi održana je i osnivačka skupština „Gajretovog“ pododbora za Puračić (1904.).¹¹ Osim usmene predaje, za navedenu tvrdnju, međutim, nema pouzdanijih dokaza. Možda je riječ o sjećanju na dolaske prvih povjerenika ili aktivista iz tuzlanskog pododbora, koji je uspostavljen 1911. godine. Kao nešto

¹⁰ Ibrahim Kemura, *Nav. djelo*, 89 – 91; Opširnije o uspostavi povjereništava i djelovanju „Gajreta“ na području Tuzlanskog okruga u periodu od njegovog osnivanja, 1903. do početka Prvog svjetskog rada u: Omer Zulić, *Kulturno-prosvjetno djelovanje „Gajreta“ u Okrugu Tuzla u austrougarskom periodu*, *Historijska misao*, br 1., Tuzla, 2015, 95-113.

¹¹ Salih Šabanović, *Puračić u prošlosti*, Lukavac, 1996., 45

pouzdaniji, moŹe se uzeti podatak da je Pododbor „Gajreta“ iz Tuzle uspostavio svoje povjereništvo u Puraćiću tek 1922. godine.¹²

Za razliku od Puraćića, pouzdano znamo da je Pododbor „Gajreta“ u Lukavcu djelovao prije 1923. godine. Njegov predvodnik bio je ugledni trgovac i posjednik iz Lukavca Ahmed-aga Kovaćević¹³, narodni poslanik Konstituante i pripadnik najuŹeg kruga aktivista JMO na Tuzlanskoj oblasti. Njegovo pismo od 26. 4. 1923., Glavnom odboru „Gajreta“ u Sarajevu sa zamolbom da posreduje kod uprave „Gajretovog“ konvikta u Tuzli oko vraćanja siromašnog đaka Avde Nezirovića, sina Osmanova u Konviktu, sigurna je potvrda da je pododbor „Gajreta“ u

¹² Semir HadŹimusić, Kulturno-prosvjetna i kulturno-umjetnička društva na području Lukavca od 1945. do 1953. godine, *Naućna konferencija „Kulturno-historijsko naslijeđe općine Lukavac, 31. 10. 2015., Zbornik Radova*, Javna biblioteka Lukavac, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Lukavac 2016, 499 fus nota 6 (Radi se o prilićno nepreciznim tvrdnjama koje, bez navođenja izvora, glase: „Kulturno-prosvjetno društvo muslimana „Gajret“ osnovano je prije 1910. godine, putem svoje ćitaonice djelovalo je od 1912., dok je pododbor „Gajreta iz Tuzle, u Puraćiću registrovan 1922. godine.“ Na istom mjestu pogrešna je tvrdnja da „svoju slavu društvu „Gajret“ poćinje 1923. godine izgradnjom dŹamije u Puraćiću kada je za predsjednika imenovan mladi obućarski zanatlija Hasan Fatušić.“ Arhivski izvještaji pokazuju da je na ćelo „Gajretovog“ Mjesnog odbora Hasan Fatušić izabran 1937., te da je taj izbor potvrđen 1939. godine (Arhiv BiH Fond Prosvjetno-kulturnog društva „Gajret“, K 22/39, 1383, Izvještaj o radu MO „Gajreta“ Puraćić, 6. 7. 1939., u daljem tekstu: ABiH F PKD „Gajret“).

¹³ Ahmed-aga Kovaćević (sin Sulje), rođen je 1872. godine, ugledni trgovac, posjednik i politićar, potiće starinom iz naselja Zagorje kod Lukavca. Njegov otac HadŹi Sulejman, poznatiji kao HadŹi Suljo, posjedovao je znatne nekretnine (kuća, dućana, han, zemljišta) na širem prostoru Lukavca i Puraćića, moŹda i Donje Tuzle već poćetkom austrougarske uprave. Sa suprugom Fatimom iz tuzlanske porodice KrdŹalića imao je nekoliko sinova i jednu kćerku. Među njima, najstariji je Ahmed, zatim: Abdija, Mustafa (Mujo), Pašan, Bego i kći Ajiša. Neke nekretnine Ahmed-aga je već oko 1900. godine imao i u Puraćiću, dobro se poznao i sarađivao sa trgovcima iz te ćaršije. Bio je glavni inicijator i rukovodilac izgradnje prve dŹamije u Lukavcu (izgraćena 1907.), u ćijem je haremu zajedno sa svojom ženom i ukopan, 1947. godine. Nesumnjivo je najistaknutija politićka lićnost Lukavca u periodu između dva svjetska rata. U ćitavom tom periodu bio je politićki aktivan na području Lukavca i Tuzle. Bio je među 6 kandidata JMO na izborima za Konstituantu za tuzlanski okrug. Jedan je od istaknutih ćlanova Vakufsko-mearićskog vijeća u Sarajevu i Tuzli i isticao se u krugu ugledne uleme u Tuzli kao što je bio Muhamed Šefket ef. Kurt, Ibrahim ef. Ćokić i dr. (Omer Hamzić, Administrativno-teritorijalno ustrojstvo i politićka situacija na području Lukavca u periodu između dva svjetska rata, *Naućna konferencija „Kulturno-historijsko naslijeđe općine Lukavac, 31. 10. 2015., Zbornik Radova*, Javna biblioteka Lukavac, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Lukavac, 2016, 359, fus nota 20)

Lukavcu postojao 1922. a možda i prije, te da je njegov predsjednik bio Ahmed-aga Kovačević, koji se na kraju spomenutog pisma „zahvaljuje“ na toj dužnosti: „Zato mislim da bi „Gajret“ trebao i ovog jedinoga iz Lukavca siromašnog đaka u svoj Konvikt primiti. Za sve ovo poznato je i tajniku društva g. Kukiću i on je sam rekao da će đak ostati u Konviktu i dalje na račun „Gajreta“. U prisutnosti tajnika mi smo osnovali u ovome mjestu „Gajretov pododbor“ i sakupili za godinu 1922. kao dobrovoljnog priloga svotu od Din. 523, članarinu za god. 1923. svotu od Din. 252, ukupno Din. 775 (...) Zato vas molim da svome advokatu odredite nalog da oca đakova kao nevina u toj stvari ne progoni i ne napada jer je sjeromašan teško mu je sa svojom familijom živjeti. Osim toga ja se kao predsjednik Pododbora „Gajreta“ u Lukavcu na svojoj časti i dužnosti zahvaljujem.“¹⁴

Revolt zbog otkazivanja smještaja jednom siromašnom đaku iz Lukavca u „Gajretovom“ konviktu u Tuzli, nije mogao biti uzrok, već samo povod za podnošenje te ostavke.

Dugotrajni „razdvoj“ u „Gajretu“ Lukavca (do 1934.)

Vrijeme od 1923. do 1928. godine u Bosni i Hercegovini obilježeno je stalnim političkim krizama i čestim skupštinskim izborima koji u konačnici neće stabilizovati stanje u zemlji, već će dovesti do ukidanja Ustava i uvođenja šestojanuarske diktature, 1929. godine. Na jednoj strani za vlast su se u tom periodu borile režimske, centralističke i prosrpske, a na drugoj federalističke ili autonomističke političke stranke koje su činile opoziciju. Kao što je poznato, jedna od najjačih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini bila je JMO, koja je imala skoro bezrezervnu podršku bosanskih muslimana (Bošnjaka) i u programskom smislu nikada nije napuštala svoju autonomističku politiku.

Radi ostvarivanja svojih političkih ciljeva, sve su tadašnje političke stranke, nastojale privući i pod svoju kontrolu staviti najjača nacionalna kulturno-prosvjetna društva i organizacije. („Prosvjeta“, „Napredak“, „Gajret“). Tako je, nakon neuspjelog pokušaja JMO da preuzme „Gajret“, ovo društvo bilo na stalnoj

¹⁴ A BiH F PKD „Gajret“, K 3/23, 907 (Dopis predsjednika Pododbora Lukavac o statusu Avde Nezirovića, 26. 4. 1923.)

meti aktivista iz te stranke, koji su ga optuživali za politikantstvo i nacionalno „posrbljavanje“ muslimana. Velika podrška koju je JMO uživala u muslimanskom narodu, bila je smetnja bržoj obnovi i djelovanju „Gajreta“ među Muslimanima. Inicijativa JMO za osnivanje Kulturno-prosvjetnog društva „Narodne uzdanice“, i njegovo aktiviranje, 1924. godine, sa jasnom porukom Muslimanima, kojem društvu treba da se okreću, dovelo je do slabljenja „Gajreta“ na terenu - do osipanja članstva, pa i do pasiviziranja nekih povjereništava i pododbora. To se, svakako, odnosi i na šire područje Tuzle, na kojem se takođe osjetila kriza „Gajreta“. Za vrijeme parlamentarnih, oblasnih i općinskih izbora (1927. i 1928.) na tom području došlo je do pasivizacije ili odlaska iz „Gajreta“ nekoliko uglednih članova koji su se i sami kandidovali ili aktivno učestvovali u agitaciji za JMO. U dokumentima se spominju dvojica bivših aktivista „Gajreta“ iz samog Lukavca (učitelj Ahmed ef. Berbić i posjednik Ahmed-aga Kovačević, koji je još 1923. podnio ostavku na dužnost predsjednika Pododbora) i dvojica iz Kreke (Muradif Mandžić i Asim Hadžiefendić).¹⁵

U nastojanju da zaustavi slabljenje „Gajreta“ na širem području Tuzle, Glavni odbor upućuje pisma istaknutijim i uglednim pojedincima s molbom da se više angažuju na oživljavanju rada „Gajreta“. Tako se na početku dopisa „neimanovanom aktivisti“ u Kreki od 28. 11.1928. navodi sljedeće:

„Rad za Gajret u Vašem mjestu u zadnje vrijeme je jenjao. Kakvi su uzroci tome, nama nije poznato. Kako nam je stalo da, u svim mjestima ove godine oživi se rad za ovo naše društvo, to smo slobodni poznajući Vas kao prijatelja našeg napretka, da se obratimo na Vas s najučtivijom molbom, da biste poradili na tome da se krene napred. Uvjereni smo da u Vas ne manjka ni volje ni ljubavi za ovom našom ustanovom, koja je postala danas kulturni i duhovni centar muslimana u našoj državi, pa se pouzdano nadamo, da ćete nas u što kraćem vremenu izvijestiti o Vašoj akciji i uspjesima.“¹⁶

Iako je vjerovatno i sam bio oslabljen, Pododbor u Tuzli nastojao je ponovo pokrenuti zamrlu aktivnost „Gajreta“ u svom širem okruženju. Vjerujući u

¹⁵ A BiH F PKD „Gajret“ , K 6/28, 3120/28 (Pismo Pododbora „Gajreta“ Tuzla, Glavnom odboru Sarajeva, prijedlozi za izbor povjerenika u Puračiću, Kreki, Turskom Lukavcu, 27. 11. 1928.)

¹⁶ A BiH F PKD „Gajret“ , K 6/28, 3120/28 (Pismo neimenovanom aktivisti u Kreki za angažovanje na oživljavanju rada „Gajreta“, 28. 11. 1928.)

autoritet Glavnog odbora, krajem novembra 1928. godine, obraća se tom „autoritetu“ sa konkretnom zamolnicom da poduzme sljedeće: prvo da nagovori dotadašnje povjerenike Muradifa Mandžića i Asima Hadžiefendića „da ponovo pokrenu rad za 'Gajret' u Kreki“; drugo, da „umoli gospodu“ Ahmed-agu H. Kovačevića i Abdulah ef. Berbića, školskog upravitelja, da se ponovo prihvate povjereničke dužnosti i ožive rad „Gajreta“ u Lukavcu i treće, da se na povjereničku dužnost za Bukinje Rudnik imenuje Ferhad-beg Azabagić, a za Puračić Mehmed Fatušić, općinski bilježnik i Munir ef. Jahić, mjesni učitelj.¹⁷

Sudeći po sadržaju tih dopisa, pododbor „Gajreta“ u Tuzli nije držao situaciju u svojim rukama. Dok su molili Glavni odbor da privoli Ahmed-agu Kovačevića na ponovni angažman u „Gajretu“ u Lukavcu, nisu znali da je on to u međuvremenu već odbio na „kulturan način“¹⁸ U svom pismu od 26. 11. 1928., zahvalio se Glavnom odboru na ukazanom povjerenju, sa „žaljenjem“ što ponuđenu funkciju ne može prihvatiti jer se već nalazi na čelu sličnog društva u Lukavcu pod nazivom „Hajr“. Prihvatanje „Gajreta“, kako je naveo, štetilo bi i jednoj i drugoj organizaciji. Za svaki slučaj je u spomenutom pismu, umjesto sebe, za povjerenika „Gajreta“ u Lukavcu predložio učitelja Abdulaha Berbića kao „svog“ kandidata, koji će, nakon toga, još dugo vremena ostati među vodećim ličnostima tog društva.¹⁹

U pokušaju da konačno sredi stanje u svojim pododborima i povjerenstvima oko Tuzle, Glavni odbor je, 29. 11. 1928. godine, obavijestio Pododbor „Gajreta“ u Tuzli, da je vodeći se njegovim prijedlozima (u pismu od 27. 11. 1928. godine), izvršio sljedeća postavljenja: Mehmeda Fatušića, općinskog bilježnika i Munira ef. Jahića, učitelja za povjerenike „Gajreta“ u Puračiću, Ahmed-agu H. Kovačevića i Abdulah ef. Berbića za povjerenike u Lukavcu, te Ferhad-bega Azabagića za povjerenika u Bukinju. U posebnom dopisu zamolio je Muradifa Mandžića i

¹⁷ A BiH F PKD „Gajret“ , K 6/28, 3120/28 (Pismo Pododbora „Gajreta“ Tuzla, Glavnom odboru Sarajevo, prijedlozi za izbor povjerenika u Puračiću, Kreki, Turskom Lukavcu, 27. 11. 1928.)

¹⁸ A BiH F PKD „Gajret“ K 6/28, 3358 (Dekret o imenovanju „Gajretovog“ povjerenika za Lukavac, bez datuma)

¹⁹ A BiH F PKD „Gajret“ K 6/28, 3358 (Dekret o imenovanju „Gajretovog“ povjerenika za Lukavac, bez datuma, prilog: Pismo Ahmed-age Kovačevića Glavnom odboru „Gajreta“ od 26. 11. 1928.)

Asima Hadžiefendića da se ponovo prime povjereničke dužnosti u Kreki, a pododbor u Tuzli da pruži svu potrebnu pomoć novoimenovanim povjerenicima.²⁰

Imenovanje Ahmed-age Kovačevića za povjerenika „Gajreta“ u Lukavcu, uprkos njegovim ostavkama i odbijanjima, navodi na zaključak da do 29. 11. 1928. Glavni odbor nije ni znao ili iz nekih razloga nije želio uzeti u obzir tu činjenicu. U pozadini ovih nesporazuma vjerovatno su bile promjene na lokalnoj političkoj sceni i taktiziranje samog Kovačevića, koji je samo mjesec dana ranije, na prvim općinskim izborima u Bosni i Hercegovini, izabran za predsjednika opštine Lukavac, kao kandidat na listi JMO.²¹ Zato se, bar s početka i morao držati podalje od „Gajreta“ kao društva koje su podržavali politički protivnici JMO. Izgleda da se, ipak, još neko vrijeme, formalno vodio kao povjerenik „Gajreta“, dok je poslove otaljavao već spomenuti učitelj Abdulah Berbić kao blagajnik.

Daljim razvojem događaja, nakon smjene Ahmed-age Kovačevića sa funkcije predsjednika općine (smijenjen je kao nepodoban za režim šestojanuarske diktature 1929., što se desilo i u mnogim drugim bosanskim muslimanskim čaršijama), na njegovo mjesto postavljen je Himzo Hodžić, koji je odmah (po već ustaljenoj šemi režima) preuzeo u svoje ruke i Povjereništvo, odnosno Pododbor „Gajreta“, dok je na funkciji blagajnika ostao i dalje učitelj Abdulah Berbić. Ova, u suštini politička promjena nije bitnije uticala na stanje u tom povjereništvu, odnosno pododboru koji se, u međuvremenu organizovao kao mjesni odbor (pododbori su od 1929. godine preimenovani u mjesne odbore). Umjesto poboljšanja, ubrzo će uslijediti ozbiljni nesporazumi i podvajanja između Hodžića kao novog predsjednika i Berbića kao starog blagajnika „Gajreta“. Novi predsjednik je bio čovjek režima, a stari blagajnik iz kruga smijenjenog Kovačevića. Te personalne netrpeljivosti, kako se vidi iz dostupne dokumentacije, za duže vrijeme blokirale su svaku aktivnost „Gajreta“ u Lukavcu. Nisu pomogle ni oštre kritike upućene od Glavnog odbora iz Sarajeva, pa čak ni kritike koje su dolazile od novih organa vlasti u Tuzli, na čijem je

²⁰ A BiH F PKD „Gajret“ , K 6/28, 3720 (Pismo Glavnog odbora, Pododboru „Gajreta“ Tuzla, Imenovanje povjerenika „Gajreta“ za Puračić, Lukavac, Bukinje, Kreka, 29. 11. 1928.)

²¹ Omer Hamzić, Administrativno-teritorijalno ustrojstvo... 370

čelu jedno vrijeme bio i predsjednik Glavnog odbora „Gajreta“ dr. Avdo Hasanbegović, tada na dužnosti Velikog župana Tuzlanske oblasti.²²

Da bi se opravdao pred Glavnim odborom, predsjednik općine, Himzo Hodžić je, za nerad „Gajreta“, optuživao učitelja Abdulaha Berbića, na funkciji blagajnika Društva. Po ocjeni nadležnih, radilo se o ozbiljnom sporu u koji se po zadatku iz Sarajeva, morao umiješati i Mjesni odbor „Gajreta“ u Tuzli. Provjerivši stanje na licu mjesta, u pismu od 24. 5. 1930., oni su izvijestili Glavni odbor da je pritužba predsjednika Hodžića „na blagajnika Mjesnog odbora g. Abdulaha Berbića, učitelja (...) bespredmetna i da krivica za nerad u Lukavcu ne leži na blagajniku nego na pretsjedniku g. Hodžiću koji nije od inicijative.“ Zato se, kao rješenje Glavnom odboru upućuje prijedlog da na prvoj izbornoj skupštini pokuša za „Gajret“ ponovo pridobiti Ahmed-agu Kovačevića, koji, istina, vodi mjesno potporno društvo „Hajr“ i tako indirektno radi protiv „Gajreta“, ali je činjenica da on još uvijek ima veliki upliv u narodu iako nije više predsjednik Općine. Drugi prijedlog bio je da se „na blagajničku dužnost postavi općinski bilježnik Fehim Bešlagić, koji je više u kontaktu s narodom i koji će lakše ubirati članarine, a tajničku dužnost da preuzme učitelj g. Abdulah Berbić“.²³

Ove preporuke, međutim, samo su djelimično uvažene. I pored oštre kritike za slab rad, predsjednik povjerenstva Himzo Hodžić nije smijenjen. Nalazeći se na funkciji predsjednika općine, on je očigledno imao dobru političku zaleđinu, pa se Kovačević kao kandidat za predsjednika lukavačkog „Gajreta“ više i ne spominje. Ostali manje važni prijedlozi iz spomenutog pisma su prihvaćeni. Dotadašnji blagajnik Abdulah Berbić, koji je i bio u najvećoj zavađi sa predsjednikom Hodžićem, „unaprijeđen“ je postavljanjem na dužnost sekretara, dok je funkciju blagajnika od njega preuzeo općinski bilježnik Fehim Bešlagić..

Navedene promjene su samo malo utišale sporove unutar rukovodstva. Sudeći po zapisniku sa odborske sjednice od 31. 1. 1931., u pogledu aktivnosti, nije došlo ni do kakvog preokreta nabolje. Sva aktivnost svodila se na probleme

²² Neposredno poslije zavođenja diktature, dr. Avdo Hasanbegović je premješten sa dužnosti velikog župana u Mostaru na istu dužnost u Tuzli, da bi po uspostavi banovina bio postavljen za pomoćnika bana Drinske banovine u Sarajevu. Od septembra 1931. do početka 1932. bio je ministar bez portfelja u Živkovićevoj vladi, a jedno vrijeme i predsjednik Narodne skupštine. (I. Kemura, *Nav. djelo*, 189 – 192)

²³ A BiH F PKD „Gajret“, K 8/30, 1491 (Izveštaj po sporu odbora „Gajreta“ u Gornjoj Tuzli i Lukavac od 24. 5. 1930.

s članarinom, „drugo nije moguće jer ima u ovom selu drugih zapreka.“ Održana je svega jedna odborska sjednica, nije organizovana ni jedna zimska zabava „jer nije sigurnost za posjetu“. Izostala je i ramazanska tombola jer „nije se htio ni jedan kafedžija primiti“ tog posla, nije sređena blagajna itd. I pored „odborskog nastojanja ne htjede se javiti dovoljan broj lica i tako se tečaj (analfabetki) nije mogao organizovati.“ Konstatuje se da nema ni jednog „reflektanta za konvikt“. Kako je knjiga za pripremu predavanja kasno stigla, zaključeno je da se predavanja organizuju tokom Ramazana.²⁴ Opet ništa konkretno... Samo opravdanja za nerad. Društvo je i dalje egzistiralo, takoreći samo na papiru.

Očekivalo se da će tu dugotrajnu krizu „presjeći“ izborna Skupština Mjesnog odbora, koja je, uz velika natezanja, ipak održana 14. 6. 1931. godine.²⁵ To se međutim, nije dogodilo. U svom izvještaju Glavnom odboru, Abdulah Berbić, u funkciji tajnika, naveo je „da je rad odbora bio slab jer se je u ovom mestu ukorenila nesloga među narodom te postoji razdor i razdvoj.“ Taj je „razdvoj“ i onemogućio izbor novog mjesnog odbora, pa se linijom manjeg otpora, kao privremeno rješenje, uspostavilo Povjereništvo, sa već postojećim kadrom. Dužnost prvog povjerenika preuzeo je dotadašnji tajnik Abdulah Berbić (učitelj), dok je za drugog povjerenika ili pomoćnika mu izabran Fehim Bešlagić, opštinski bilježnik.²⁶

Formalne promjene statusa rukovodstva nisu bile dovoljne za oživljavanje rada „Gajreta“. Tek krajem 1933. godine stekli su se povoljniji uslovi za njegovo „ozdravljenje“ i jače aktiviranje. Izbornu konferenciju i sve prijatelje Društva, poslije dugotrajnih priprema, napokon je uspio okupiti povjerenik Abdulah Berbić, 14. 1. 1934. godine. Dnevnim redom predviđen je upis novih članova, izbor mjesnog odbora umjesto Povjereništva i pitanje otvaranja „Gajretove“ čitaonice. Kako piše u izvještaju, skupštini se prvo obratio općinski djelovođa Muhamed Tanović i u kratkim crtama podsjetio na značaj „Gajreta“ u kulturnom i ekonomskom podizanju muslimana. Usput je apelovao na prisutne da se upišu u članstvo „Gajreta“ kako bi se mogao izvršiti izbor i konstituisanje novog

²⁴ A BiH F PKD „Gajret“ , K 10/31, 489 (Zapisnik sa sjednice MO Lukavac, 31. 1. 1931.)

²⁵ Prisutni: Himzo Hodžić, predsjednik, Ilijaz Nuhić, potpredsjednik, Fehim Bešlagić, blagajnik, Nazif Redžić, zamjenik, Redžo Salkić i Alija Hodžić, članovi „Gajreta“ (A BiH F PKD „Gajret“ , K 11/31, 2363, Zapisnik sa Skupštine MO Lukavac, 14. 6. 1931.)

²⁶ A BiH F PKD „Gajret“ , K 11/31, 2363 (Zapisnik sa Skupštine MO Lukavac, 14. 6. 1931.)

mjesnog odbora. Njegov apel je naišao na dobar odziv, pa je, nakon što se upisalo preko 50 članova, izvršen izbor mjesnog odbora „Gajreta“ u sljedećem sastavu: Muharem Pašić izabran za predsjednika, učitelj Abdulah Berbić, za potpredsjednika, apsolvent Trgovačke akademije Nazif Suljkanović, za sekretara i opštinski djelovođa Muhamed Tanović za blagajnika.²⁷

Osim izbora novog rukovodstva, na toj istoj sjednici konačno je riješen i problem čitaonice koji je do tada otežavao rad „Gajreta“ u Lukavcu. Prostorije za otvaranje čitaonice besplatno je ustupio predsjednik opštine Himzo Hodžić, dok je prilog za nabavku namještaja i inventara u iznosu od 500 dinara dala Jugoslovenska tvornica „Solvay“.²⁸

Pojačana kulturno-prosvjetna djelatnost „Gajreta“ u Lukavcu poslije 1934. godine

Zahvaljujući novom rukovodstvu i otvaranju čitaonice, tokom 1934. godine došlo je do izvjesnog preokreta u radu Društva. Postepeno se povećavao interes za „Gajret“ i rastao broj njegovih članova. Do polovine 1934. godine evidentirana su 72 člana koji su redovno plaćali članarinu – od toga 63 muslimana i 9 nemuslimana. Bilo ih je iz svih socijalnih i profesionalnih krugova, najviše zemljoradnika, zanatlija i trgovaca, jedan broj činovnika i državnih službenika (među kojima je bila i učiteljica Nafija Kamber Baljak).²⁹

Napisano pravilo da „Gajretom“ rukovode predsjednici opštine nije primijenjeno poslije općinskih izbora u Drinskoj banovini, 1936. godine. Umjesto Himze Hodžića, na funkciju predsjednika opštine Lukavac, po drugi puta izabran je Ahmed-aga Kovačević, ali nije preuzeo i „Gajret“. Na čelu Mjesnog odbora

²⁷ Za ostale članove mjesnog odbora izabrani su: Himzo Hodžić, predsjednik opštine, Matija Mandić, namještenik „Solvay“ tvornice, i Nuhić Ešref, trgovac. Izabran je i Nadzorni odbor u sastavu: Čamil Hasanović, trgovac, Mehmed Nuhic, trgovac i Mehmed ef. Imamović, mualim. Izabrani su i njihovi zamjenici: Iljaz Mujčinović, Murat Karamehmedović, Ahmo Begić, Nazif Redžić i Ragib Osmić. (A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 424, Izvještaj o radu Mjesnog odbora Turski Lukavac, 14. 1. 1934.)

²⁸ A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 424 (Izvještaj o radu Mjesnog odbora Turski Lukavac, 14. 1. 1934.)

²⁹ A BiH F PKD „Gajret“, K 17/35, 2984 (Spisak redovnih članova Mjesnog odbora Lukavac, evidencija članarine od 18. 6. 1934. godine)

ostao je i dalje Muharem Pašić, sa kojim je nastupio i najplodotvorniji period „Gajreta“ u Lukavcu. Mandat mu je produžen na godišnjoj skupštini Mjesnog odbora, održanoj 1. 9. 1940. godine. Na toj funkciji će i ostati sve do početka rata i stvaranja NDH, 1941. godine.³⁰

Krajem 1934. godine, širom Bosne i Hercegovine vodila se akcija na prikupljanju sredstava za izgradnju „Gajretovog“ doma u Sarajevu. U Lukavcu je to obavljeno na konferenciji Društva, 1. 12. 1934. godine. Konferenciju je otvorio predsjednik Muharem Pašić, a propagandni letak „Dižimo Gajretov dom“ i Pravilnik za izgradnju „Gajretovog“ doma pročitao sekretar mjesnog odbora Nazif Suljkanović.³¹

Potom su prisutni jednoglasno izabrali Mjesni odbor za gradnju „Gajretovog“ doma.³² U dopisu od 10. 12. 1934. izvijestili su Glavni odbor da su već počeli sa prikupljanjem sredstava, predloživši da se u akciju uključi i Tvornica „Solvay“. Prihvatajući taj prijedlog, Glavni odbor se direktno obratio Tvornici pismom od 14. 12. 1934. godine.³³

U kulturno-prosvjetnom radu Mjesnog odbora, poslije 1935. godine naročito su forsirani oni sadržaji, koji su se prezentirali građanstvu u povodu vjerskih muslimanskih praznika i manifestacija. Za ilustraciju, spomenimo mevludski program koji je 23. decembra 1935. izveden u prostorijama narodne osnovne škole u Lukavcu. Mevlud su proučili đaci mjesne ibtidaije, uz predvođenje mualima Hasan ef. Hodžića. Prije početka mevluda prisutne je pozdravio predsjednik Mjesnog odbora Muharem Pašić. Zatim je sekretar odbora Nazif Suljkanović pročitao „Gajretovo“ predavanje „Značaj društvenog života po islamu“ od gosp. Muhamed ef. Pandže. Za vrijeme Mevluda prisutnim se dijelilo

³⁰ Otvaranje „Gajretove“ čitaonice u Lukavcu Turskom, „Gajret“, XXII/1, Sarajevo, januar 1941, str. 26

³¹ A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 3720 (Izbor Odbora Lukavac za prikupljanje sredstava radi izgradnje „Gajretovog“ doma, 11. 12. 1934.)

³² Na spisku članova novog Odbora našla su se sljedeća imena: Safet Ćehajić, predsjednik, Abdulah Berbić, potpredsjednik, Nazif Suljkanović, sekretar i Ešref Nuhić, blagajnik. Za članove tog odbora izabrani su: Ibrahim Salkić, Hasan Hadžić, Ahmo Begić, Iljaz Mujčinović i Ragib Osmić, Matija Mandić, Muhamed Tanović i Himzo Hodžić (A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 3720, Izbor Odbora Lukavac za prikupljanje sredstava radi izgradnje „Gajretovog“ doma, 11. 12. 1934.)

³³ A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 3720, Izbor Odbora Lukavac za prikupljanje sredstava radi izgradnje „Gajretovog“ doma, 14. 12. 1934.)

šerbe, a Mevlud je „učio“ Hasan ef. Hodžić. Programu je prisustvovalo oko 150 osoba, a prikupljen je i značajan iznos dobrovoljnih priloga.³⁴

Sličnu priredbu Mjesni odbor „Gajreta“ organizovao je i povodom obilježavanja Hadži bajrama, 16. 3. 1935. Poslije prigodnog obraćanja predsjednika Mjesnog odbora Muharema Pašića i izvedenog kulturno-zabavnog programa, zadužena su lica koja će prikupljati priloge za „Gajret“ pred džamijama kako u Lukavcu, tako i Bokavićima i Dobrnji, gdje još uvijek nisu bila uspostavljena povjereništva „Gajreta“.³⁵

Osim redovnih kulturno-zabavnih priredbi, u Lukavcu su u to vrijeme bili popularni i veliki narodni teferiči koji su se takođe vezivali za muslimanske vjerske praznike. O teferiču organizovanom 1. 9. 1940. godine, list „Gajret“ donio je više detalja koji mogu biti zanimljivi za sagledavanje društvene atmosfere u Lukavcu neposredno pred izbijanje Drugog svjetskog rata: „Lijep dan kao i popularnost „Gajretovih“ priredaba okupili su na teferič mase posjetilaca iz svih okolnih sela kao i lijep broj građana iz Tuzle. Ovaj put primjećen je naročito velik broj muslimanskog ženskog svijeta. Od predstavnika društva i korporacija teferič posjetiše: Mirko Miller, direktor Jugosl. Solvaj tvornice sa gospođom, gosp Ali ef. Aganović, član Ulema medžlisa iz Sarajeva na službenom putu kroz Lukavac, delegati Mjesnog odbora „Gajreta“ iz Tuzle sa pretsjednikom g. Muratbegom Zaimovićem i sekretarom gosp. Mehmedom Salihsahićem na čelu, delegati mjesnog odbora „Gajreta“ iz Puračića i drugi. Važno je istaknuti da je toga dana poslije podne namaza g. Ali ef. Aganović, član Ulema medžlisa održao popularan vaz u kome je istakao potrebu prosvječivanja našeg svijeta, te s tim u vezi i dužnost svakog muslimana da pomaže kulturno-prosvjetna društva.“³⁶ U ovom članku može se pročitati i detaljan spisak uglednih gostiju koji su dali dobrovoljne priloge za „Gajret“. Iz njega se vidi da je bio šarolik sastav društvene i političke elite tadašnjeg Lukavca koja je podržavala „Gajret“.³⁷

³⁴ Najveće priloge su dali: Mehaga Čamdžić, Muharem ef. Abdihodžić, Mehmed Fatušić, Rašid Dedić, Mujo Fatušić, Memaga Nuhić, Husein Begić, Umija hanuma Tanović, Mehmed Bešić, Jusuf Iljazović, Mujaga Tanović, Avdo Begić, Džemal Fazlić i dr. (A BiH F PKD „Gajret“, K 17/35, 210, Izvještaj o radu MO „Gajreta“ Lukavac, 23. 12. 1934.)

³⁵ A BiH F PKD „Gajret“, K 17/35, 625 (Izvještaj MO „Gajreta“ Lukavac, 16. 3. 1935.)

³⁶ „Gajretov“ teferič u Lukavcu, „Gajret“ XXI/12, 1940. str. 258

³⁷ „Dobrovoljne priloge za teferič darovaše sljedeća gg.: Jugoslovenska „Solvay“ Tvornica Din 300., Mirko Miller, direktor Jugoslovenske „Solvay“ tvornice 100 Din.-, Muradbeg Zajimović, predsjednik mjesnog odbora „Gajreta“ Tuzla Din. 100. -, Mihajlo Božić, trgovac Din. 60.-, Ing. Milošević Miloš Din 50.-, Kovačević Ahmedaga, pretsjednik

Nakon izbora novog Mjesnog odbora i produženja mandata Muharemu Pašiću (1. 9. 1940.), na prvoj radnoj sjednici, održanoj 23. 9. 1940., odlučeno je da se ponovo otvori „Gajretova“ čitaonica, koja duže vremena nije bila aktivna. Svečano otvaranje upriličeno je uoči Ramazana, 2. oktobra 1940., ovoga puta u prostorijama kafedžije Avde Mujića, koji ih je za prvih 6 mjeseci ustupio besplatno i za to dobio javnu zahvalu od Mjesnog odbora. Iako je nešto inventara preneseno i iz ranijeg prostora čitaonice, ipak je opremanje novog prostora najviše pomogla Tvornica „Solvay“, poklonivši nešto namještaja i 20 knjiga, te novčanu donaciju od 1000 din. Nabavka i uključivanje prvog radio aparata u čitaonici, krajem oktobra ili početkom novembra 1940., bio je veliki događaj u Lukavcu. Novac za kupovinu radio aparata prikupljen je u sabirnoj akciji, koja je i pokrenuta na samoj svečanosti povodom otvaranja čitaonice.

U izvještaju Mjesnog odbora od 6. 11. 1940. navodi se da je popularnost „Gajreta“ porasla zahvaljujući novim lijepo opremljenim prostorijama čitaonice, a naročito nakon nabavke i puštanja radio aparata. Broj „gajretovaca“ porastao je na preko 100, od kojih je 80 bilo u članstvu čitaonice.³⁸ U tom periodu organizovano je više sastanaka, priredbi, predavanja... Spomenimo Ramazansko predavanje koje je 20. oktobra (samo dvadesetak dana od aktiviranja čitaonice) u Lukavcu organizovao Mjesni odbor „Gajreta“ iz Tuzle, obilazeći „Gajretove“ jedinice u okolini Tuzle. O tom predavanju izvijestio je i list „Gajret“: „Poslije Teravije namaza održao je u džamiji vaz Hadži Sabit efendija Aganović, muderiz iz Tuzle. Poslije toga u prostorijama „Gajretove“ čitaonice govorio je o značaju

opštine u Lukavcu Din 50. -, Pašić Muharem pretsjednik mjesnog odbora „Gajreta“ u Lukavcu Din 50.-, Pašić Muhamed din 50.-, Hierche Josip Din 50.-, Muminagić Salih Din 30.-, Čehajić Safet Din. 30.-, Suljkanović Nazif, Din 30.-, Diebalo Josip Din 25.-, Berbić Abdulah Din 20.-, Osmić Ahmet Din 20.-, Dedić Habibija Din 20.-, Ali ef. Aganović Din 20.-, Salihsphahić Mehmed Din 20.-, Wajand Anton Din 14. g.-, te po Din 10. - gg. Renuš Pobošar, Hasan Fatušić, Munir Jahić, Njegovan Ranko, Tufekčić Ana, Zubanović Paša, Suljkić Hasan, Bektašević, Telalbašić, Biković Ibrahim i drugi. Mjesni obrtnici darovaše sljedeće priloge: g. Rašid Bruljić, gostioničar Din 214.-; g. Juso Biković kafedžija Din 30.-; Avdo Mujić kafedžija Din 20.; Juso Mujčinović kafedžija Din 20.-; Muharem Kabil pekar Din 20.-; Meho Osmić kafedžija Din 15 itd. Kao dobrovoljni prilog u naravi darovala je „Našića“ d.d. sa svog lagera u Puračiću 200 tekućih metara drvenih okrajaka za spravljanje provizornih stolova.“ („Gajretov“ teferić u Lukavcu, „Gajret“ XXI/12, 1940. str. 258)

³⁸ A BiH F PKD „Gajret“ , K 23/40, 3195 (Otvaranje „Gajretove“ čitaonice u Lukavcu, 16. 11. 1940.)

Gajreta i prosvjeđivanja uopšte profesor tuzlanske gimnazije g. Ibrahim Imamović, a o zanatskim školama govorio je nastavnik zanatske škole g. Šukrija Čustović. Pored pomenutih prisustvovao je kao delegat Mjesnog odbora *Gajreta* iz Tuzle i gosp. Mehmed Salihspahić, upravnik *Gajretova* internata. Predavanje je uspelo u svakom pogledu, te ovu akciju Mjesnog odbora u Tuzli treba naročito pohvaliti s napomenom, da bi preko zime trebalo nastaviti sa ovakvim prigodnim predavanjima³⁹

Na osnovu raspoloživih i djelimično prezentiranih izvora, može se zaključiti da je „Gajret“ u Lukavcu dospio u krizu vrlo brzo nakon svog obnavljanja. Kriza i stagnacija počinje od 1923. godine, kada se sa funkcije predsjednika povlači Ahmed-aga Kovačević, koji je već imao „svoje“ dobrotvorno društvo „Hajr“ i manje-više traje sve do političkih promjena koje će uslijediti nakon zavođenja šestojanuarske diktature, iza 1929. godine. Glavni odbor je, vjerovatno, imao svoje razloge što je Kovačevića i nakon njegove ostavke bezuspješno pokušavao zadržati na čelu „Gajreta“. To je unosilo smutnju i uticalo na dalje slabljenje „Gajreta“. Bilo je perioda kada je čitava organizacija padala na jednog ili dva pojedinca. U pozadini su, uglavnom, bile političke, ali i lične trzavice između određenih osoba. Pokušaji da se oživi rad „Gajreta“ nisu dali veće rezultate sve do 1934. godine, kada je izabrano potpuno novo rukovodstvo i pokrenut rad „Gajretove“ čitaonice. Unutar tog novog rukovodstva bilo je više sloge i razumijevanja, pa je zato osigurana snažnija podrška iz fabrike „Solway“, vidno se povećavao broj članova kao i onih koji su materijalno pomagali Društvo što je rezultiralo njegovim sve bogatijim i raznovrsnijim programima koji su pobuđivali zapažen interes građanstva.

Osnivanje čitaonice i obnova rada „Gajreta“ u Puračiću, poslije 1928. godine

Malo znamo o nekim konkretnim aktivnostima „Gajreta“ u Puračiću u periodu od uspostave Povjereništva do prvih općinskih izbora, 1928. godine. Tek nakon

³⁹ Otvaranje „Gajretove“ čitaonice u Lukavcu Turskom, „Gajret“, XXII/1, Sarajevo, januar 1941, str. 26

„kadrovske popune“ i imenovanja na povjereničke dužnosti općinskog bilježnika Mehmeda Fatušića i učitelja Munira ef. Jahića (29. 11. 1928.), ovdje počinje brži oporavak „Gajreta“. Obezbjedenje prostorija za čitaonicu „Gajreta“, bio je prvi važan i uspješno obavljene zadatak spomenutog dvojca.⁴⁰ „Ovim činom“, kako je pisao list „Gajret“ „udaren je temelj „Gajretu“ u ovom mjestu i postepeno će ga dovesti u sklad sa društvenim pravilima, te osnovati Mjesni odbor u Puračiću jer se je do sada upisalo preko 50 članova.“⁴¹

Obnoviteljska skupština „Gajretove“ čitaonice održana je 27. 1. 1930. godine, u kafani Avde Kadrića u Puračiću. Skupštini se odazvalo 38 građana koji su jednoglasno izabrali novo rukovodstvo (odbornike čitaonice) i usvojili izmjenu pravila po kojoj su članovi čitaonice ujedno i članovi društva „Gajret“.⁴² Za predsjednika Čitaonice izabran je Mehmed Čamdžić, koji je nakon uvođenja šestojanuarske diktature, 1929. godine, imenovan na dužnost predsjednika općine, umjesto smijenjenog i po režim nepodobnog Đulage Ćosićkića, legalno izabranog na prvim općinskim izborima, 29. 10. 1928 godine.⁴³

⁴⁰ A BiH F PKD „Gajret“ , K 8/30, 505 (Izveštaj o radu Pododbora „Gajreta“ Puračić); Gajret kalendar, XI, godište 1930., Sarajevo 1930., 80

⁴¹ *Gajret kalendar*, XI, godište 1930., Sarajevo 1930., 80

⁴² Jednoglasno su izabrani novi odbornici čitaonice i to: predsjednik Mehmed Čamdžić, potpredsjednik Ahmet-aga Dugonjić, tajnik Munir Jahić, blagajnik Mujo Fatušić, knjižničar Džemal Fazlić, kućenadzornik Smail Nogić, odbornici Mehmed Jašarević i Sulejman Tinjić, zamjenici: Latif Čamdžić i Mehmed Sakić; disciplinski odbor: Mehmed Fatušić, Mehmed Muminović i Emin ef. Ćosićkić; revizori: Sadik Tinjić i Salko Dedić (A BiH F PKD „Gajret“ , K 8/30, 505 - Izveštaj o radu Pododbora „Gajreta“ Puračić, 27. 1. 1930; *Gajret kalendar*, XI/1930, Sarajevo 1930., 80);

⁴³ Meho Čamdžić zv. Mehaga bio je ugledan trgovac i posjednik, „sa prilično velikim naslijeđenim bogatstvom i solidnim obrazovanjem“, rođen je u Puračiću 1889. godine, imao je dva brata Latifa i Jusufa i dvije sestre Sajdu i Fahiru. Dva puta uzastopno biran je za predsjednika opštine Puračić - 1928. i 1933. godine. Pripadao je prorežimskoj radikalnoj struji i ostao blizak vlasti skoro do kraja života. Za njegovo ime vezuje se modernizacija zapuštena čaršija u Puračiću, uvođenje javne rasvjete, regulacija rječice kroz centar, šetališta, javnog kupatila, javnih česmi itd. Mehaga je preživio rat i jedva sastavljajući kraj s krajem, umro 1951. godine u 62. godini života. Iako se u jednom pismu iz Puračića optužuje kao protivnik „Gajreta“, zna se da je čitavog svog života bio dobrotvor „Gajreta“. I Mehagin otac Omer Čamdžić je, izgleda, još prije Prvog svjetskog rata bio među prvim utemeljiteljima „Gajreta u Puračiću, a možda i njegov predsjednik. Iza njegove smrti, glavnu riječ u „Gajretu“ vodili su njegovi sinovi, u prvom redu Mehaga, ali i braća mu Latif i Jusuf. Pored imućnog stanja koje im je omogućavalo da aktivno pomažu „Gajret“, Mehaga i Latif su bili veliki ljubitelji muzike, posebno Latif koji je kao školovan muzičar svirao prim i gitaru i bio voditelj čuvene „Gajretove“ tamburaške sekcije, u kojoj je i sam svirao na primu kao kapelnik. Braća Čamdžići su zajedno sa,

Dolaskom na funkciju predsjednika opštine i izborom za predsjednika obnovljene „Gajretove“ čitaonice, Mehmed Čamdžić je ušao „na velika vrata“ u lokalnu politiku i društveni život Puračića. U početku, izgleda, nije blagonaklono dočekan ni među mjesnim političarima, niti u povjereništvu „Gajreta“. Potvrdu za to nalazimo u izvještaju Povjereništvu od 14. 2. 1930. godine, u kojem povjerenik Mehmed Fatušić otvaranje čitaonice u Puračiću pripisuje sebi u zaslugu, a Mehmeda Čamdžića svrstava među doskorašnje protivnike „Gajreta“, pri čemu ne dovodi u pitanje njegov izbor za predsjednika „Gajretove“ čitaonice. Naprotiv, Fatušić je u interesu „Gajreta“ postupio sasvim pragmatično i umjesto opstrukcije, kako piše u tom izvještaju, zamolio Glavni odbor „da upravite jedan dobro želeći dopis odma upravi Gajretove čitaonice u Puračiću na ruke predsjednika Mehmeda Čamdžića koji je ujedno i predsjednik opštine jer sam njega imao kao najvećeg protivnika Gajreta koji me je ometao i teško došao za člana Gajreta a pogotovo u Čitaonicu će ću ja lično pomoću njega uspjeti za naš Gajret ako Bogda vrlo dobro. Ja mislim da bi sa spomenutim dopisom tog odbora dalo se velikog poleta ne samo spomenutom koji ima veliku ulogu ovđe nego i cijelom odboru, koji mogu sve da učine.“ U tom istom dopisu, zamolio je Glavni odbor da sa svoje strane potakne i podrži gostovanje Pododbora „Gajreta“ iz Tuzle sa jednim bajramskim programom u Puračiću i tako pomogne da se novootvorena mjesna čitaonica što prije osposobi za takve programe. Takođe je zatražio i pojašnjenja oko organizacije tombole i primanja u „Gajret“ pojedinaca pravoslavne vjere.⁴⁴

Reagujući na ovaj izvještaj, Glavni odbor je u dva odvojena dopisa (sa istim datumom: 18. 2. 1930.) uputio detaljnije instrukcije i Fatušiću i Čamdžiću. I u jednom i u drugom objašnjeno je da je, prema novim pravilima za čitaonice,

kasnije izabranim i uspješnim predsjednikom Hasanom Fatušićem, zaslužni što je „Gajret“ u Puračiću bio jedan od najaktivnijih u BiH u godinama pred Drugi svjetski rat. Zahvaljujući njihovim priložima i priložima ostalih bogatijih ljudi, za „Gajret“ su nabavljeni veoma kvalitetni, ali i skupi muzički instrumenti u Beču. (Salih Šabanović, *Nav. djelo*, 38)

⁴⁴ Iz iskaza naplaćene članarine, koji je povjerenik Fatušić poslao u prilogu spomenutog izvještaja može se vidjeti da je, 13. 2. 1932. godine, u Puračiću bilo 20 članova „Gajreta“, među kojima i trojica pravoslavne vjere. (A BiH F PKD „Gajret“, K 8/30, 505, Izvještaj o radu Pododbora „Gajreta“ Puračić, 27. 1. 1930.)

„mjesni odbor „Gajreta“ ujedno je i odbor čitaonice“, s tim što blagajnik mora voditi dvije blagajne - posebno za „Gajret“, a posebno za čitaonicu.

U odvojenom dopisu povjereniku Fatušiću, piše i sljedeće: „Veseli nas da ste osnovali Gajretovu čitaonicu jer je s time udaren temelj „Gajretu“ u vašem mjestu i postepeno će ga dovesti na zavidan stepen.“⁴⁵ U dopisu Mehmedu Čamdžiću, Glavni odbor mu šalje svoje posebne „čestitke i pozdrave“: „Naš povjerenik u Puračiću izvješćujući nas o svom radu, među ostalim izvijestio nas je i o osnutku Gajretove čitaonice na čelu s Vama, pa Vas Glavni odbor pozdravlja sa ostalim odborom i želi Vam mnogo uspjeha na započetom radu na opšte dobro svih nas muslimana. (...) Slobodni smo Vas umoliti kao viđenog i uplivnog mješćanina da u što kraćem vremenu nastojite u zajednici sa povjerenikom sazvati skupštinu „Gajreta“ i osnovati mjesni odbor, kako bi se i u Puračiću, po primjeru ostalih mjesta, oživio rad za „Gajret“ i to u svim pravcima.“⁴⁶

Međutim, trebalo je proći skoro godina dana da bi se nešto konkretnije uradilo po ovim instrukcijama. Tek 29. 12. 1930. „ova je čitaonica održala svoju glavnu skupštinu na kojoj je prisustvovala natpolovična većina članova koja je mogla nesmetano da zaključuje pravovaljane zaključke.“⁴⁷ Govorilo se i o značaju „Gajreta“, odata je počast Kralju i izabrana nova uprava u sastavu: Mehmed Čamdžić (predsjednik), Petar Božić (potpredsjednik), Munir Jahić, učitelj (tajnik), Mujo Fatušić (sekretar), Hasan ef. Hodžić (kućepazitelj), Džemal H. Fazlić (knjižničar).⁴⁸ Na kraju je usvojen i zaključak da se organizuje prigodna zabava za Hadži bajram na kojoj će nastupiti diletantska sekcija i tamburaški zbor.⁴⁹

⁴⁵ A BiH F PKD „Gajret“, K 8/30, 505 (dopisi Glavnog odbora Mehmedu Čamdžiću i Mehmedu Fatušiću, od 18. 2. 1930.)

⁴⁶ A BiH F PKD „Gajret“, K 8/30, 505 (dopisi Glavnog odbora Mehmedu Čamdžiću i Mehmedu Fatušiću, od 18. 2. 1930.)

⁴⁷ A BiH F PKD „Gajret“, K 10/31, 14 (Izvešće i zaključci Glavne skupštine „Gajretove“ čitaonice u Puračiću, 29. 12. 1930.)

⁴⁸ Kao odbornici bez funkcije izabrani su: Mehmed Fatušić, općinski bilježnik, Mujo Sarajlić, Hašim Alihodžić i Mehmed Muminović, u disciplinski odbor izabrani su: Sejfo Handanović, Sadik Tinjić i Sulejman Karabegović. Kao virilni članovi u sastav Upravnog odbora ušli su predsjednik Mehaga Čamdžić i tajnik Munir Jahić. (A BiH F PKD „Gajret“, K 10/31, 14, (Izvešće i zaključci Glavne skupštine „Gajretove“ čitaonice u Puračiću, 29. 12. 1930.)

⁴⁹ A BiH F PKD „Gajret“, K 10/31, 14 (Izvešće i zaključci Glavne skupštine „Gajretove“ čitaonice u Puračiću, 29. 12. 1930.)

Zanimljivo je da je u toku obnavljanja rada čitaonice i uspostave mjesnog odbora „Gajreta“, dotadašnji povjerenik Mehmed Fatušić ostao u drugom planu, tek samo kao „obični“ član uprave i disciplinskog odbora. Teško je utvrditi da li je to bilo slučajno ili stvar internih odnosa između Fatušića i Čamdžića. Dio odgovora može se izvući iz prpratnog dopisa uz izvještaj Glavne skupštine „Gajretove“ čitaonice u Puračiću u kojem se „naslov moli“ da u listu (misli se na „Gajret“) objelodani „da je dosadašnje povjereništvo „Gajreta“ u Puračiću ukinuto i da je sav rad oko „Gajreta“ preuzela „Gajretova“ čitaonica u svoje ruke kako je to ranije naslovu objavljeno“. U potpisu je Mehmed Čamdžić, predsjednik.⁵⁰

Ustvari, „Gajret“ je u svoje ruke, Mehmed Čamdžić (Mehaga), preuzeo odmah nakon dolaska na dužnost predsjednika opštine i izbora za predsjednika „Gajretove“ čitaonice u Puračiću. Formalno je ukinuo Povjereništvo, a odbor čitaonice uredio kao Mjesni odbor „Gajreta“. Potpisivao se i kao predsjednik čitaonice i kao predsjednik Mjesnog odbora „Gajreta“, što se u konačnici nije ni kosilo sa instrukcijama iz Sarajeva. Njemu zahvaljujući i njegovom autoritetu predsjednika općine, organizacija „Gajreta“ u Puračiću podignuta je sa nivoa dva povjerenika, na nivo mjesnog odbora, dok „Gajretova“ čitaonica od tada redovno organizuje kulturno-zabavne priredbe za domaće građanstvo i poduzima prva gostovanja izvan svog atara.

Njihovo prvo predstavljanje bilo je 8. 10. 1930. g., u susjednom Lukavcu (Fabrika), gdje su priredili veliki teferič i pokazali se u pravom svjetlu. Program je bio raznovrstan i zanimljiv - od kulture i zabave do konjskih i pješačkih trka. Po prvi put je javno nastupio i tamburaški orkestar čitaonice. Teferič je prema „Gajretovim“ izvještačima, okupio od 1.500 do 2000 osoba, najviše „seoskog svijeta“, ali je, s druge strane, primijećen mali odziv građanstva iz Tuzle iako je teferič i tamo na vrijeme oglašen ... U svom izvještaju Glavnom odboru, koji potpisuje kao predsjednik Čitaonice, Mehmed Čamdžić je posebno istakao tamburaški zbor Društva.⁵¹ O ovom nastupu opširniji izvještaj objavljen je i u „Gajretovom“ listu pod naslovom „Gajretov teferič Mjesnog odbora u Puračiću“.⁵²

⁵⁰ Isto

⁵¹ A BiH F PKD „Gajret“, K 9/30, 3995 („Gajretov“ teferič u Puračiću)

⁵² „Gajret“, XI/30, Sarajevo 1930., 567

Sa sličnim programima i zabavama Društvo je uspješno nastupalo i u narednim godinama, kako pred domaćom publikom, tako i u gostovanjima po okolnim mjestima. Velikog odjeka imala je „Gajretova“ zabava, održana u samom Puračiću 20. 1. 1934. godine, s ciljem da se Društvo sa svojim idejama propagira i na selu. Nakon kulturno-umjetničkog dijela programa⁵³, organizovana je igranka koja je potrajala „sve do jutra“. Ovom zabavom, kako piše u službenom izvještaju, ostvorena je od ulaznica značajna suma, koja će se uložiti u opremanje Društva. Nešto novca odvojeno je i za kupovinu brašna, koje će se podijeliti mjesnoj sirotinji. Posebna zahvalnost iskazuje se Tvornici „Solway“, koja je sa najvećim iznosom materijalno podržala ove programe. Svojom posjetom priredbu su uveličali i članovi „Gajreta“ iz Tuzle i Turskog Lukavca. Posebne pohvale, kako stoji u izvještaju, zaslužuje predsjednik „Gajretovog“ odbora Mehmed Čamdžić, te odbornici - učitelji osnovne škole u Puračiću: Džemal Azabagić i Munir Jahić, koji su i pripremili sve te programe. Pohvale su upućene i Petru Božiću, potpredsjedniku mjesnog odbora „Gajreta“, te Mehmedu Fatušiću, opštinskom bilježniku, Sadiku i Sulejmanu Tinjiću, Muji i Hašimu Tinjiću, svi iz Puračića.⁵⁴

Mehmed Čamdžić (Mehaga) bio je na čelu Mjesnog odbora „Gajreta“ najvjerovatnije do sredine 1935. godine. Na njegovo mjesto izabran je Mehmed Fatušić, nekadašnji prvi povjerenik i istaknuti aktivista Društva koji je jedno vrijeme nezasluzeno bio u sjeni Mehage Čamdžića. Dužnost predsjednika Mjesnog odbora preuzeo je prije juna 1935. godine. Potvrdu za to nalazimo u jednom dokumentu u kojem piše da je Fatušić u svojstvu predsjednika Mjesnog odbora izabran za drugog potpredsjednika „Gajretove“ čitaonice, nakon definitivnog povlačenja Mehmeda Čamdžića.⁵⁵ Dokument potvrđuje da se Mehmed Čamdžić, nakon odlaska sa dužnosti predsjednika Mjesnog odbora „Gajreta“, povukao i sa dužnosti predsjednika čitaonice u Puračiću. To

⁵³ U Programu su učestvovali učenici osnovne škole Puračić i Građanske škole iz Tuzle. Recitaciju „Živio Kralj“ (Vojislava Ilića) recitovao je Muhamed Iljazagić, đak građanske škole u Tuzli, dok su recitacije „Prokletstvo Dželal Paše“ (Sefvet-beg Bašagić) i „Mali dobošar“ izveli Sead Salihbegović i Ibrahim Čamdžić, đaci osnovne škole iz Puračića. Dramski komad „Dekret“ od D. Imamovića, koji je izvela omladina Puračića, izazvao je posebno interesovanje publike. (A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 301, Izvještaj o održanoj „Gajretovoj“ zabavi u Puračiću, 10. 1. 1934.)

⁵⁴ A BiH F PKD „Gajret“, K 16/34, 301 (Izvještaj o održanoj „Gajretovoj“ zabavi u Puračiću, 10. 1. 1934.)

⁵⁵ A BiH F PKD „Gajret“, K 17/35, 1662, Izvještaj o radu čitaonice Puračić, 23. 6. 1935.

je i ozvaničeno na sjednici Glavne izborne skupštine, na kojoj je imenovan za počasnog predsjednika Čitaonice, 23. 6. 1935. godine. Na toj sjednici izabran je novi upravni odbor Čitaonice u čijem se sastavu po prvi put pojavljuju i članovi „Gajreta” – nemuslimani. Za novog predsjednika Čitaonice izabran je Muharem ef. Abdihodžić, dok je Fatušić ostao i dalje na čelu Mjesnog odbora „Gajreta”. Uvedene su i neke nove funkcije – između ostalih, i funkcije prvog i drugog potpredsjednika. Prvu je zauzeo Petar Božić, ugledni trgovac iz Puračića, a drugu, kao što je već rečeno, Mehmed Fatušić, kao novoizabrani predsjednik „Gajreta”. Na ostalim funkcijama nije došlo do promjena: Munir Jahić ostao je i dalje tajnik, Džemal Azabagić, blagajnik, Hasan Fatušić kućenadzornik, Habibija Dedić, kuće knjižničar Čitaonice⁵⁶

Prema ocjeni Glavnog odbora, „Gajret” u Puračiću je poslije 1936. godine bio jedno od najaktivnijih društava u Bosni i Hercegovini. Završetak mjeseca Ramazana „Gajretova” čitaonica redovno je obilježavala bajramskim programima za građanstvo.⁵⁷ Osim prigodnih programa povodom vjerskih praznika, Mjesni odbor je redovno organizovao i druge priredbe i zabavne, prikupljao članarine i potporu, o čemu je redovno izvještavan i Glavni odbor. Spomenimo uspjelu zabavu organizovanu 19. 12. 1936. godine, na kojoj se umjesto Mehmeda Čamdžića, prvi puta pojavljuje Mehmed Fatušić u funkciji novog predsjednika.⁵⁸

⁵⁶ Ostali odbornici su: Omer ef. Imamović, Avdo Šabanović, Fadil Handanović; Disciplinski odbor: Mehmed ef. Imamović, imam-matičar iz Turije, Emin Nuhić, Hašim Fatušić i Džemal Gazetić. Kao delegati za glavnu skupštinu „Gajreta” u Sarajevu izabrani su: Mehmed Čamdžić, načelnik iz Lukavca i Puračića, Mehmed Fatušić i Petar Božić, trgovac, Jusuf Gazetić, Džemal Azabagić, Muharem ef. Abdihodžić, imam matičar iz Puračića (A BiH F PKD „Gajret”, K 17/35, 1662, Izvještaj o radu čitaonice Puračić, 23. 6. 1935.)

⁵⁷ Jedna od njih je, prema izvještaju za Sarajevo od 21. 1. 1935. godine, imala sljedeće sadržaje: prvi dan Bajrama organizovano je sijelo, na kojem je, nakon pozdravne riječi predsjednika čitaonice Mehage Čamdžića, predavanje o uzgoju djece održao učitelj Džemal Azabagić. Potom su izvedene 4 recitacije učenika osnovne škole u Puračiću, odigrana tombola i priređena igranka za omladinu. Prikupljen je solidan iznos putem zaduženih blokova „Gajreta.” (A BiH F PKD „Gajret”, K 17/35, 207, Bajramsko sijelo u Puračiću, 21. 1. 1935.)

⁵⁸ Nakon uobičajenog govora o značaju i ciljevima „Gajreta” koji je održao predsjednik Društva Mehmed Fatušić (opštinski bilježnik), izvedeno je nekoliko recitacija, dramski komad „Dekret”, organizovana je i tombola i na kraju zabava na kojoj je svirao tamburaški orkestar. U izvještaju o toj priredbi posebno se izražava zahvalnost gosp. Mileru direktoru Tvornice „Solvay” koja je pomogla i ovu „Gajretovu” zabavu u Puračiću (A BiH F PKD „Gajret”, K 19/37, 378, Informacija o održanoj zabavi u Puračiću, 19. 12. 1936.)

I u Puraćiću je tokom 1936. godine, vođena akcija prikupljanja sredstava za izgradnju „Gajretovog“ doma u Sarajevu. Sačinjen je spisak imućnijih ljudi, koji su, prema procjeni rukovodstva „Gajreta“, mogli dati svoj prilog. Spisak „imućnih“ službeno je upućen Glavnom odboru 8. 4. 1936. godine, sa prijedlogom da se, u cilju boljeg uspjeha akcije, Glavni odbor direktno obrati svim osobama sa tog spiska. Iako nemamo podataka o odzivu, niti poređenja sa drugim mjestima, spisak je zanimljiv po tome što se na njemu nalazi 27 imena onih, koji su u ekonomskom smislu u to vrijeme nešto značili u Puraćiću.⁵⁹

Smjena generacija i prolazna kriza „Gajreta“ u Puraćiću, sredinom 1937.

Na općinskim izborima koji su u Drinskoj Banovini provedeni 8. 11. 1936. godine, umjesto Mehage Čamdžića, za predsjednika opštine izabran je Omer Salihović iz vladajuće političke grupacije JRZ. Za razliku od dotadašnje prakse, izabrani predsjednici općine više nisu preuzimali vodeća mjesta u mjesnim rukovodstvima „Gajreta“. Tako je Mehmed Fatušić sa svojom „ekipom“ ostao na čelu „Gajreta“ i nakon izbora novog predsjednika opštine Puraćić nastavljajući kontinuitet uspješnog djelovanja „Gajreta“ još iz vremena Mehage Čamdžića.

Međutim, već sredinom 1937. godine dolazi do prve veće krize u rukovodstvu ovog Društva u Puraćiću. Krizu su izazvali porodični problemi predsjednika Fatušića, koji će kulminirati nakon što se razveo sa svojom suprugom. Bračne razmirice dovele su do sudske istrage, disciplinskog postupka i napokon do

⁵⁹ Na tom spisku nalazi se sljedećih 27 imena: Mehmed Čamdžić, trgovac i predsjednik općine, Petar Božić, trgovac, Rašidaga Dedić, trgovac, Mustafaga Čamdžić, trgovac i posjednik, Džemal ef. Azabagić, učitelj, Munir ef. Jahić, učitelj, Vjera Jovanović, učiteljica, Hasan ef. Jašarević, imam matičar, Hasanaga Čamdžić, pekar, Alija Čamdžić, pekar, Ahmetaga Dugonjić, trgovac, Dragoljub Banjac, sveštenik, Bačić Alosman, stolar, Fatušić Mujo, opštinski pobirač, Fatušić Hasan, obučar, Fatušić Hamić, obučar, Muminović Mehmed, trgovac, Božić P. Mihajlo, trgovac, Bilanović Anđelko, trgovac, Handanović Sejdaga, pekar, Hogić Ibrahim, pekar – svi iz Puraćića, zatim H. Gazetić Jusuf, posjednik, Grahić Halil, radnik, Tufegdžić Mujo radnik – svi iz Prokosovića te Imamović Mehmed ef., imam matičar, Junuzović Omer, težak i Huskić Mehmed ef., učitelj, svi iz Turije. (A BiH F PKD „Gajret“, K 18/36, 835 (Spisak eventualnih darovatelja priloga za izgradnju „Gajretovog“ doma u Puraćiću, 8. 4. 1936.)

njegove suspenzije s pozicije opštinskog bilježnika. Slučajno ili ne, na upražnjeno mjesto poslije suspenzije Fatušića postavljen je njegov šura (brat bivše supruge) Mehmedalija Osmanović, sa kojim je bio u zavađi, inače apsolvant učiteljske škole i pitomac „Gajreta“. Kad je sve to „izašlo na čaršiju“, Fatušić pokreće postupak isključenja Osmanovića iz članstva „Gajretove“ čitaonice videći valjda u njemu glavnog krivca za gubitak posla. Odluka o isključenju Osmanovića donesena je 2. 2., a službeno mu uručena tek 2. 6. 1937. godine. Na tu odluku Osmanović je odmah uputio žalbu Glavnom odboru „Gajreta“ u Sarajevu. Žalio se da je isključen voljom predsjednika Mehmeda Fatušića samo zbog privatne netrpeljivosti i sudske parnice koju je poveo protiv njega zato što mu je „obeščastio sestru“ (razvod). Opisao je i druge nepravilnosti u radu „Gajreta“ i zatražio da mu se u ovom sporu pomogne. Kritikujući stanje u Mjesnom odboru, naveo je da „naš svet kako sam vidio voli Gajret samo ga ne znaju da privuku pod svoju zastavu. I rezultat toga nerazumnoga rada jeste slab odziv članova tako da naša čitaonica danas ima samo 27 članova što je za Puračić velika sramota.“⁶⁰

Ovu pritužbu Glavni odbor je iskoristio kao povod da konačno raščisti prilično loše stanje u organizaciji u Puračiću za koje su znali još od ranije. Taj zadatak povjerali su dvojici uglednih aktivista iz Tuzle: upravniku „Gajretovog“ konvikta Mehmedu Salihspahiću i članu Glavnog odbora „Gajreta“ iz Tuzle Muradbegu Zaimoviću. Prihvativši zaduženje, oni su se na licu mjesta uvjerali da se lična netrpeljivost između Osmanovića i predsjednika Fatušića prenijela i u članstvo, pa su i zaključili da je smjena Fatušića sa čelne funkcije u „Gajretu“ jedino rješenje u interesu organizacije. Zato su i predložili „centrali“ da se vrati raniji predsjednik Mehaga Čamdžić, kao dokazani kadar „Gajreta“ nakon što se čuje i njegovo mišljenje u tom sporu. Mehaga se složio sa navedenim ocjenama, ali se nije želio ponovo prihvatiti „predsjednikovanja“, navodeći kao razlog svoje doista narušeno zdravlje. Do smjene Fatušića je, ipak, došlo na skupštini Mjesnog odbora, održanoj 27. 6. 1937. godine, kada je, opet na prijedlog Mehage Čamdžića, kao dokazanog „gajretovca“, za novog predsjednika u Puračiću

⁶⁰ A BiH F PKD „Gajret“, K 19/37, 1129 (Žalba Osmanović Mehmeda na rad Mjesnog odbora Puračić, 2. 6. 1937.)

izabran mladi obućar Hasan Fatušić.⁶¹ Ostali članovi dotadašnje uprave ovom prilikom nisu promijenjeni.⁶²

„Smjena generacija” na ćelu „Gajreta” nije oslabila ovu organizaciju. Naprotiv, pod rukovodstvom novog predsjednika „Gajret” u Puraćiću doživljava svoje zlatno doba, naroćito pred Drugi svjetski rat, kada ostvaruje uspješna gostovanja u više susjednih gradova kao što je Gornja Tuzla, Źivinice, Graćanica, Ćelić, Tešanjan itd. To je potvrdila i redovna izborna skupština Društva, održana 6. 7. 1939. godine, na kojoj su usvojeni izvješćaji o radu sekretara, blagajnika, knjiŹnićara i nadzornog odbora, te data razrešnica dotadašnjem Mjesnom odboru. Potom je usvojen budŹet društva za 1939/40 godinu i izabran novi upravni odbor, na ćijem je ćelu ostao i dalje Hasan Fatušić.⁶³

Posebna zahvalnost iskazana je dotadašnjem potpredsjedniku „Gajreta” Petru BoŹiću, koji je izabran za poćasnog potpredsjednika Društva. Za delegata na Glavnu skupšćtinu „Gajreta” u Sarajevu izabran je DŹemal Azabagić, ućitelj iz Puraćića.⁶⁴

I na kraju pregleda aktivnosti „Gajreta” u Puraćiću, treba spomenuti širu konferenciju, održanu 17. 12. 1939. na kojoj su, kao i u ostalim mjestima širom Bosne i Hercegovine, jednoglasno podrŹani stavovi plenuma Glavnog odbora „Gajreta” sa sjednice održane 26. i 27. 11. 1939. o autonomiji Bosne i Hercegovine

⁶¹ Hasan Fatušić, sin Muje, roćen je 22. 6. 1909. u Puraćiću, gdje je pohaćao osnovnu školu od 1918. -1922. Nakon osnovne škole izućavao je obućarski zanat kod Muje Sarajlića u Puraćiću. Još dok je bio na zanatu, ukljućivao se u rad „Gajreta”, a kasnije i „Gajretove” ćitaonice u rodnom mjestu. Nakon završetka zanata, izabran je za predsjednika Mjesnog odbora „Gajreta”, što će ga opredijeliti da skoro ćitav Źivot djeluje u kulturnim i humatiranim drušćtvima i organizacijama. Na toj duŹnosti doćekao je poćetak Drugog svjetskog rata. Opredijelivši se za NOP, 13. 10. 1943. godine (drugog dana vašara) na narodnom zboru, kojem su prisustvovali mnogi mješćtani Puraćića i Srbi i Muslimani izabran je za sekretara NOO Općine Puraćić i na toj duŹnosti ostao do kraja rata. (Salih Šabanović, *Nav. djelo*, 45-46)

⁶² A BiH F PKD „Gajret”, K 19/37, 1933 (Izvješćtaj o glavnoj skupšććtini MO Puraćić, 27. 6. 1937.)

⁶³ U novi odbor Društva na toj skupšććtini izabrani su: Hasan Fatušić, predsjednik, Anćelko Bilanović, potpredsjednik, Munir Jahić, sekretar, DŹemal Azabagić, blagajnik, Ali ef. Sadiković, knjiŹnićar, Ali Osman Bašić, kućenadzornik, Fadil Handanović, odbornik; Disciplinski odbor: Hasan Fatušić, predsjednik, Munir Jahić, sekretar, Jasim Ćatović, odbornik, Husejin Fatušić, odbornik, Nadzorni odbor: Omer Imamović, Emin Hamustafić (A BiH F PKD „Gajret”, K 22/39, 1383, Izvješćtaj o radu MO „Gajreta” Puraćić, 6. 7. 1939.)

⁶⁴ A BiH F PKD „Gajret”, K 22/39, 1383 (Izvješćtaj o radu MO „Gajreta” Puraćić, 6. 7. 1939)

u kojim se ističe „opravdanost stava i zahtjeva Muslimana o stvaranju zasebne samoupravne jedinice u koju bi ušla Bosna i Hercegovina, te Sandžak sa autonomnom upravom, jer je taj stav konsekventno produženje dotadašnjih političkih nastojanja bosansko-hercegovačkih muslimana.“⁶⁵

Ovakav stav Glavnog odbora „Gajreta“, podržan od svih njegovih ogranaka na terenu u delikatnom historijskom trenutku za bosanske muslimane i sudbinu Bosne i Hercegovine, pokazuje, zapravo, na čijoj se strani to „režimsko i prosrpsko“ kulturno-prosvjetno društvo nalazilo i u čijem je interesu čitavo vrijeme istinski djelovalo.

Zaključak

Nakon četvorogodišnje zabrane, „Gajret“ je, po završetku Prvog svjetskog rata, obnovivši svoje organe, nastavio sa radom, u novoj državi i pod sasvim drugačijim historijskim okolnostima. Iako je imao podršku režima, u manjim mjestima u Bosni i Hercegovini, prolazio je kroz različite krize i uspone, zavisno od političkih i drugih okolnosti na širem i lokalnom planu, najviše od pomoći i podrške viših rukovodstava, ali i od zalaganja i entuzijazma samih aktivista „Gajreta“ na terenu.

U početku su „Gajretovci“ Lukavca i Puračića, prvo bili vezani za mjesni odbor u Tuzli, a tek kasnije su u oba mjesta djelovali kroz „svoja“ povjerenstva, mjesne odbore i čitaonice. Uz pojačanu podršku režima i u promijenjenom političkom ambijentu nakon uvođenja šestojanuarske diktature, 1929. godine, „Gajret“ će obnoviti svoje organizacije na terenu, s jedne strane rješavajući se nepodobnih i neaktivnih, a s druge, privlačeći u svoje redove nove, mlađe, pa i kreativnije snage. Tako su i „Gajretove“ organizacije u Lukavcu i Puračiću, kao i u mnogim drugim mjestima, bile mnogo aktivnije nakon uvođenja šestojanuarske diktature, nego u prethodnom periodu.

Iz raspoloživih dokumenata vidljivo je da su ove organizacije u materijalnom smislu izdržavali bogatiji pojedinci, pripadnici srednjeg sloja, mahom trgovci i činovnici svojim donacijama, dobrovoljnim priložima i članarinom (pri čemu,

⁶⁵ Ibrahim Kemura, *Nav. djelo*, 254

kada je Lukavac u pitanju posebno mjesto ima fabrika sode „Solvay“), a da su nosioci konkretnih kulturno-prosvjetnih aktivnosti, kreatori kulturnih programa i masovnih teferiĉa bili mjesni uĉitelji, meĊu kojima su se isticali Munir JahiĆ i Džemal AzabagiĆ u Puraĉiću i Abdulah BerbiĆ u Lukavcu. Po pravilu, nosioci „Gajretovih“ aktivnosti u manjim mjestima bili su prorežimski orijentisani ĉelni ljudi lokalne vlasti (predsjednici općina) i uĉitelji.

Za rad „Gajreta“ u Puraĉiću najzaslužniji je bio dugogodišnji predsjednik opštine Mehmed (Mehaga) Ćamdžić sa dvojicom mjesnih uĉitelja, a za rad „Gajreta“ u Lukavcu, pored mjesnih uĉitelja i nosilaca općinske vlasti (pri ĉemu se u prvim godinama posebno isticao predsjednik općine Ahmed-aga Kovaĉević), velike zasluge imao je i gosp. Miller, direktor Tvornice „Solvay“, koja je obilato donirala i materijalno pomogla mnoge akcije „Gajreta“.

THE ACTIVITIES OF GAJRET IN THE SMALLER SETTLEMENTS AND TOWNS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE INTERWAR YEARS – THE CASES OF LUKAVAC AND PURAĆIĆ

Summary

Gajret was reformed after a four year ban following the end of the First World War. The Association renewed its organs, continued with its activities in the newly formed state and under totally new circumstances. Even though *Gajret* had the official support of the government, the association experienced periods of ups and downs that were dependent on political and various other circumstances on a wider and local level, and depending mostly on the help and support of the upper leadership but also on the enthusiasm of the *Gajret* activists in the field.

The members of *Gajret* in Lukavac and Puraĉić were firstly bound to the local board of *Gajret* in Tuzla and only later acted through their “own” committees, local boards and reading clubs. *Gajret* renewed its organization in the field in 1929, in a different political climate following the establishment of the 6th

January Dictatorship. These changes lead to the decommissioning of unfit and inactive members and enlistment of new, younger and creative personal. Thus the *Gajret* organizations in Lukavac and Puračić, as in other places, were much more active after the establishment of the 6th January Dictatorship than in the earlier period.

The available documentations indicates that all organizations were materially supported by wealthy individuals, members of the middle class, by donations coming from merchants and officials, through voluntary contributions and membership fees (the „Solvay“ factory played a very special role in Lukavac), and that the creators of the cultural and educational programs, mass festivities and other activities were local teachers, the most notable among these being Munir Jahić and Džemal Azabagić in Puračić and Abdulah Berbić in Lukavac. The leaders of the *Gajret* activities in smaller towns were usually pro-regime oriented leaders of the local administration (municipal presidents) and teachers.

The person who contributed the most when it comes to *Gajret* activities in Puračić was the long-term municipal president Mehmed (Mehaga) Čamdžić with two other local teachers. The most notable contributor in Lukavac, besides the local teachers and administrative officials (with special mention of the municipal president Ahmed-aga Kovačević), was mr. Miller, the director of the *Solvay* factory, graciously donating and materially supporting many *Gajret* activities.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

1. Arhiv BiH, Fond Prosvjetno-kulturnog društva „Gajret“
2. Periodika
3. „Gajret“, Sarajevo, 1930 – 1941.

Literatura

1. Bandžović, Safet, O djelovanju „Gajreta“ u Sandžaku između dva svjetska rata, *Novopazarski zbornik*, br. 14, Novi Pazar, 1990.
2. Dacić, Nadir, *Beogradski „Gajret“ Osman Đikić*, Fakultet islamskih nauka u Beogradu i Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, Beograd 2016.
3. Filandra, Šaćir, *Bošnjačka politika u 20. stoljeću*, „Sejtarija“, Sarajevo 1998.
4. Grupa autora, *Osnovno školstvo u Lukavcu i okolini – istorijsko-hronološki prikaz*, Organizacioni odbor za obilježavanje stogodišnjice osnovnog školstva i učiteljstva u Lukavcu i okolini, Lukavac, 19189.
5. Hadžimusić, Semir, Kulturno-prosvjetna i kulturno-umjetnička društva na području Lukavca od 1945. do 1953. godine, *Naučna konferencija „Kulturno-historijsko naslijeđe općne Lukavac, 31. 10. 2015.“, Zbornik Radova*, Javna biblioteka Lukavac, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Lukavac, 2016.
6. Hamzić, Omer, Administrativno-teritorijalno ustrojstvo i politička situacija na području Lukavca u periodu između dva svjetska rata, *Naučna konferencija „Kulturno-historijsko naslijeđe općine Lukavac, 31. 10. 2015.“, Zbornik Radova*, Javna biblioteka Lukavac, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Lukavac, 2016,

7. Hamzić, Omer - Djedović, Rusmir, Razvojni put Lukavca - od ledine krajem 19. do industrijskog grada krajem 20. stoljeća, *Prilozi urbanom razvoju BiH u 20. stoljeću*, Zbornik radova, Naučni skup *Urbani razvoj Bosne i Hercegovine u stoljeću rata 1914. - 2014.*, Institut za istoriju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Udruženje za modernu historiju/Udruga za modernu povijest, Sarajevo, Mostar, 2. oktobar/listopad 2015., Sarajevo, 2016.
8. Ibrahim Kemura, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903 - 1941)*, „Veselin Masleša“ Sarajevo, 1986.
9. Zulić, Omer, Kulturno-prosvjetno djelovanje „Gajreta“ u okrugu Tuzla u austrougarskom periodu, *Historijska misao*, God I, br. 1, Tuzla, 2015.
10. Šabanović, Salih, *Puračić u prošlosti*, Kulturno društvo Bošnjaka „Preporod“ Lukavac, Lukavac 1996.

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

4

HISTORIJSKA MISAO, GOD. IV, BR. 4, 1-277, TUZLA, 2018.